

**De "Mémoires" bij de Ferraris-kaart
Rumst en omliggende op het einde van de
Oostenrijkse tijd (circa 1775)**

Onze lezers kennen ongetwijfeld de Kabinetskaart van Graaf Ferraris (zie Jaarboek, Rumesta, 1990). Minder bekend zijn de "Mémoires" bij de kaarten (Mémoires Historiques, Chronologiques et économiques). Evenals de kaarten zelf zijn ze in de zestiger jaren heruitgegeven door het Gemeentekrediet van België. Vermits Rumst en het omliggende behoren tot drie kaarten, nl. Mechelen, Willebroek en Rupelmonde (deze laatste kaart bevat geen grondgebied van het oude Rumst, maar geeft wel de voortzetting van de "gelagen", langs de rechteroever van de Rupel en de linkeroever van de Schelde), vallen er dus ook drie Mémoires te consulteren. Zoals de titel het zegt: we treffen er historische, chronologische en economische bijzonderheden aan van onze streek. Ook telkens een uitweiding over mogelijke legercampementen en -cantonnementsplaatsen. Vergaten we niet, Ferraris had militaire bedoelingen.

We geven nu een kort overzicht van wat in deze Mémoires belangwekkend kan zijn in verband met de geschiedenis van Rumst.

Mémoire concernant la Feuille A1 (Malines) - Mémoires, Deel I, blz. 7 - 23.

Mechelen (en omstreken) vormt een kleine provincie van de Oostenrijkse Nederlanden. Het grondgebied is langs alle zijden omringd door Brabant.

De stad zelf is omgeven door een gordel van oude vestingen, op regelmatige afstand met torens uitgerust. Voor de vestingen zijn aarden wallen opgeworpen en brede, diepe grachten gegraven, die onder water kunnen gezet worden. Er loopt een "chemin couvert" langs, behalve tussen de Diestse en de Leuvense Poort. Daar kunnen immers de beemden achter de Dijle ondergezet worden ¹.

Het Mémoire geeft dan een kort overzicht van de geschiedenis van Mechelen. De opstand van Mechelen bij de godsdienstberoerten en de uiteindelijke onderdrukking door Farnese (1584) worden tamelijk verward verhaald. Het is alles ook tweehonderd jaar geleden.

¹ Bepaalde stadsgezichten van Jan Baptist de Noter kunnen de sfeer van de oude vestingstad Mechelen nog oproepen.

- 1706: de Hertog van Malborough neemt Mechelen in.
- 1745 - 1748: allerlei legerbewegingen.
- 17 juli 1745 : de gealliëerden liggen tussen Mechelen en Diegem, de Zenne en het kanaal van Brussel voor zich.
- 4 mei 1746 : ze liggen tussen Mechelen en Vlierbeek, de Dijle voor zich.
- 11 mei 1746: Mechelen wordt ingenomen door de Prins van Soubise.
- 15 mei 1746: het leger van Lodewijk XV ligt tussen Beersel en de Dijle onder Mechelen.
- 28 mei 1747: De Maarschalk van Saksen ligt tussen Rotselaar en Muizen; zestien escadrons Huzaren in reserve te Mechelen.
- 19 juni 1747: Slag van Rozendaal. Kapitein de la Barre tegen de gealliëerden, die de nederlaag lijden. De overwinnaar verliest dertig man; de gealliëerden driehonderd².
- 6 juli 1747 : Maarschalk von Löwenthal te Mechelen. Zijn cavalerie ligt tussen Mechelen en Muizen en zijn dragonders tegen de Leuvense steenweg, de Dijle achter het kamp.
- 18 oktober 1748: Mechelen wordt weergegeven aan de keizerlijken door de Vrede van Aken³.

Breedvoerig wordt daarna uitgeweid over het kerkelijke Mechelen, de Hoge Raad en er wordt tevens melding gemaakt van de Academie.

Mechelen is een bloeiend handelscentrum. De Dijle en het Leuvense kanaal dragen hiertoe het hunne bij, alsook de goede verbindingswegen met steden als Antwerpen, Brussel, Leuven en Dendermonde. De groententeelt wordt er kundig beoefend en ook op gebied van veeteelt moet het Mechelse niet onderdoen. Er is veel hout voorradig, maar toch worden kolen gebruikt uit Henegouwen en het graafschap Namen. Vanzelfsprekend wijst het "Mémoire" op het oefenveld van de artillerie te Bonheiden.

De beemden worden zorgvuldig bevoeid en de nog braakliggende heidegronden volop ontgonnen. Er zijn in het Mechelse drieëntwintig molens, waarvan drie watermolens te Mechelen zelf.

Dan volgt de beschrijving van de waterlopen. In 1763 werd het Leuvense kanaal opengesteld. De Nete heeft een draaibrug te Walem en te Duffel. Bij felle westenwind, rond de lente- en herfsteveningen, wordt het water in de Dijle opgestuwd en dreigt er overstromingsgevaar te Mechelen.

De getijdeninvloed werkt door op de Vrouwenvliet of de Boemer tot iets voorbij Pasbrug, op de Nete tot bij Lier. Er is dan nog de Zenne.

² De slag staat vermeld met het geëigende teken (een sabel) op de Ferrariskaart, blad Mechelen, ten oosten van de dreef naar de poort van Rozendaal.

³ Wij hebben de legerbewegingen uit de Oostenrijkse successieoorlog (1740 - 1748) weergegeven omdat hun weerslag af te lezen valt in de talrijke documenten uit het Oud Gemeentearchief Rumst. Opeisingen, inkwartieringen, enz.. Malborough - de lezer herinnert zich het liedje over deze Engelse veldheer - was actief bij de Spaanse successieoorlog (1701 - 17014).

Legerkampen en -cantonnementen: Mechelen is zeer gunstig gelegen: bevoorrading van soldaten en paarden is verzekerd; vanuit Mechelen kunnen de overgangen en de wegverbindingen met de steden in de omtrek bewaakt worden. De stad kan gemakkelijk in staat van verdediging gebracht worden en kan eventueel als goede uitwijkplaats dienen⁴.

Mémoire concernant la Feuille F1 (Rupelmonde) - Mémoires, Deel I, blz. 77 - 86.

Rupelmonde en omstreken maakt deel uit van het Graafschap Vlaanderen. Maar de kaart geeft ook een stuk van het Hertogdom Brabant.

Langs de hoger gelegen linkeroever van de Schelde wordt steen gebakken. Waar de Rupel zich in de Schelde werpt, zijn, ongeveer over Rupelmonde, nog de overblijfselen te zien van het oude fort Sint-Margriet. Stroomafwaarts, aan de rechteroever van de Schelde, ligt het klooster van Sint-Bernard.

Er zijn zeventien windmolens en twee watermolens. De wegen die beneden aan de linkeroever van de Schelde lopen, zijn in de winter nauwelijks bruikbaar. Dit is nog meer het geval voor het gebied ten zuiden van de Rupel, Hingene en Wintham. Te Temse is er een ponton voor karren en paarden. De overzet per bootje wordt verzekerd te Steengelagen, het later Steendorp (toen nog Bazel), Rupelmonde en de Kallebeek; ook aan de abdij (slechts voor de monniken), en op de Rupel bij het Tolhuis. Langs de Schelde zijn talrijke "wielen", overblijfselen van vroegere dijkbreuken. Het Mémoire spreekt van vijvers.

De Vliet die uitmondt in de Rupel, vormt de grens tussen Brabant en Vlaanderen; ze zorgt regelmatig voor winterse overstromingen. De Vliet, die uitmondt in de Schelde, komt van voorbij Cleydaal, telt acht gemetselde bruggen en is doorwaadbaar bij de wegen die er op uit geven⁵.

Legerkampen en -cantonnementen: het terrein is strategisch van groot belang. De Beneden-Schelde, de Rupel en de Durme kunnen er afgegrensd worden. Voor de infanterie is het een gedroomd terrein om er zich te verschuilen of zich in te graven. Voor de cavalerie is het echter totaal onbruikbaar⁶.

⁴ De bovenvermelde legerbewegingen van de Oostenrijkse successieoorlog hadden dit bewezen.

⁵ We hebben de bespreking van blad F1 slechts summier weergegeven. Het grootste deel handelt immers over het gebied ten westen van de Schelde. Opvallend is wel dat met geen woord gerept wordt over de steenbakkerijen langs de helling van de rechter Scheldeoever. Hemiksem was nochtans de bakermat van deze nijverheid.

⁶ Rollier en zijn Boerenkrijgers uit Klein-Brabant hebben twintig jaar later graag gebruik gemaakt van de bevindingen van Ferraris' staf.

Mémoire concernant la Feuille H1 (Willebroek) - Mémoires, Deel I, blz. 101 - 112.

Centraal in het blad staat Willebroek, maar ook een deeltje van het Graafschap Vlaanderen en van de Heerlijkheid Mechelen worden weergegeven. Willebroek was het toneel van de bloedige gevechten tussen de Spanjaarden en Opstandelingen in de tweede helft der zestiende eeuw. In 1745 kampeerde Lodewijk XV op het kasteel van Melis.

De rechteroever van de Rupel, van Rumst tot Boom, bestaat uit een langzaam opgaande helling⁷, die, per wagen, langs de wegen gemakkelijk te nemen is⁸. Er zijn twintig windmolens en vijf watermolens.

"De stenen die in de omtrek van het dorp Boom langs de rechteroever van de Rupel gemaakt worden, zijn zeer bekend. Het vervoer wordt vergemakkelijkt door de waterwegen, steenwegen en de aardewegen die alleen in het regenseizoen moeilijk berijdbaar zijn".

De dijken langs de linkeroever van de Rupel zijn merkelijk hoger dan die langs de rechteroever. Er is een zandbank in de Rupel bij Klein-Willebroek. Ruisbroek, Boom en Klein-Willebroek hebben een ponton om met paard en kar over te zetten. op die drie plaatsen en ook te Rumst is er een overzetgelegenheid met een bootje, ook "audessous de la cense Ketel". Te Leest bevindt zich een gemetselde brug over de Zenne, te Heffen een houten⁹.

Legerkampen en -cantonnementen: het terrein, doorsneden door een grote rivier en een kanaal, is door zijn ligging tussen Antwerpen en Brussel om zo te zeggen voorbestemd "pour servir de théâtre aux opérations de guerre". Het is geschikt voor inkwartiering, omwille van de talrijke woningen en zijn vruchtbaarheid. De bevelhebber kan van hier alle kanten uit¹⁰.

⁷ De cuesta van de Rupel, die zich nog een eindje doorzet langs de Nete.

⁸ De meeste van die wegen zijn verdwenen. Blevten nog de Bosstraat en de Hollebeekstraat, toen de Holstraat.

⁹ Een merkelijk deel van het Mémoire gaat over de Vliet, die ook al in de kaart van Rupelmonde ter sprake kwam, en de Zielbeek (Ruisbroek).

¹⁰ Vanaf de tweede helft van de XVIe eeuw werden langs de Rupel-Neter-linie meerdere redoutes of schransen aangelegd. Denken we aan de Katelijneschrans te ter Hagen, het Tongske (Linguala) aan de Bek te Rumst. Dit was al meer dan een redoute. Het bestond misschien al voordien; talrijke Spanjaarden waren er ingekwartierd. Bij het terugtrekken van de Duitser, in 1944, heeft het niet veel gescheeld of de streek was "théâtre de guerre" geworden. Enkele dagen nadien werden Geel en het Albertkanaal de voorlopige Duitse verdedigingslinie met al wat dat meebracht voor de plaatselijke bevolking.